

<https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-2-4>

УДК 338.439:351.863.5

JEL Q18, H56

А. Р. Дуб

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», м. Львів

e-mail: oak_an@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6377-1556>

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Охарактеризовано спричинені війною ризики забезпечення продовольчої безпеки країни. Вказано на відсутність в Україні затвердженої стратегії продовольчої безпеки на довгострокову перспективу. Проаналізовано та критично оцінено потенціал забезпечення країни продукцією сільського господарства в умовах війни в розрізі регіонів. Зроблено акцент на потенційних втратах сільськогосподарської продукції внаслідок воєнних дій у традиційно сільськогосподарських регіонах України. Зазначено про зміни у структурі посівних площ для забезпечення продовольчої безпеки в короткостроковій перспективі. Проведено класифікацію заходів, спрямованих на забезпечення продовольчої безпеки та збереження експортного потенціалу України, за групами стейкхолдерів. Серед них виокремлено заходи, які здійснюють державні інституції на загальнодержавному рівні; заходи підтримки, які здійснюють на місцевому рівні; соціальну відповідальність бізнесу; громадську ініціативу; міжнародну допомогу. Для підсилення продовольчої безпеки країни вказано на доцільність активізації на рівні територіальних громад роботи з інформування селянських домогосподарств щодо можливостей покращення продукції рослинництва. Зазначено також про доцільність забезпечення дотаційної допомоги селянським домогосподарствам, які утримують поголів'я великої рогатої худоби.

Ключові слова: продовольча безпека, війна, сільське господарство, фермери, домогосподарство.

Dub A. PROSPECTS OF ENSURING THE FOOD SECURITY OF UKRAINE DURING THE WAR

For many years, Ukraine has held a leading position in the world in terms of agricultural exports. However, Russia's military aggression has highlighted the need for Ukraine to ensure its own food security. The article aims to identify potential ways to ensure food security in Ukraine in the short term based on an analysis of the steps already taken by all stakeholders to achieve it in wartime. The risks of ensuring food security in Ukraine and around the world are outlined. In particular, the war will lead to the loss of the country's export potential and hinder the full functioning of the agricultural sector of the economy, while uncertainty regarding the duration of the war carries a potential risk of famine in Asian and African countries importing Ukrainian agricultural products. A gap in the work of the Ukrainian Government in the pre-war period due to the lack of a long-term food security strategy that was bound to be approved in 2021 in Ukraine is emphasized. The country's potential for agricultural products by region during the war is analyzed and critically assessed. The results indicate potential losses of agricultural products due to hostilities in traditionally agricultural regions in the south and east of Ukraine. Within the country, there have been changes in the structure of sown areas to ensure food security in the short term. The steps taken in the first month of the war to strengthen Ukraine's food security and preserve its export potential are ranged in terms of stakeholder groups. Among them, the article outlines the measures implemented by state institutions at the national level, support measures implemented at the local level, corporate social responsibility, public initiative, and international assistance. To strengthen the country's food security, the need to intensify work at the level of local communities to inform households about the possibility of improving crop production by attracting quality imported seeds is emphasized. Local governments can involve advisory services to improve the processes of growing products and ways to sell their surpluses. It is also advisable for local governments to provide subsidized support to households that keep cattle. Only the unification of all stakeholders - the state, local governments, businesses, households, and international partners - will ensure food security in Ukraine and, consequently, in the countries importing Ukrainian agricultural products.

Keywords: food security, war, agriculture, farmers, household.

Постановка проблеми. Загарбницька війна Росії проти України спричинила до того, що Україна, яка упродовж багатьох років займала провідні позиції у світі за експортом продукції АПК [1], змушена поставити на порядок денний питання про забезпечення власної продовольчої безпеки.

За розрахунками науковців Національного інституту стратегічних досліджень [2], минулорічного врожаю зернових культур більш ніж достатньо для забезпечення продовольчої безпеки України майже на

два роки. Однак слід взяти до уваги кілька факторів. Перший – продукція АПК є одним з основних джерел надходження в країну валютної виручки, потрібної для функціонування як економіки загалом, так і сектору зокрема (особливо в стані війни). Лише у 2021 р. експорт продукції АПК становив 27,3 млрд дол. США, або 41% всієї експортної виручки України [3]. Втрата експортного потенціалу може негативно відобразитись на вітчизняній економіці. Другий – наявність спричинених воєнними діями перешкод для повно-

цінного функціонування сільського господарства: окупація південних і східних регіонів України, постійні артилерійські та ракетні обстріли підконтрольних Україні територій, мінування агресором територій у регіонах України, з яких вони відійшли, руйнування логістичної системи тощо. Зокрема, лише внаслідок мінування територій та викрадення або знищення на тимчасово окупованих територіях сільськогосподарської техніки 10% посівних площ можуть залишитись незасіяними [4]. Як результат, можна очікувати падіння виробництва сільськогосподарської продукції за інших незмінних умов. Третій – ризик продовження війни на невизначений період. За оцінками Генерального секретаря НАТО, війна в Україні може тривати ще багато місяців, а то й роки [5]. Тому питання забезпечення продовольчої безпеки України в найближчі кілька років є вкрай актуальним, особливо з огляду на прив'язку аграрних підприємств до певної території та неможливість їх релокації.

Аналіз останніх досліджень. Чимало вітчизняних науковців у своїх працях підіймали питання продовольчої безпеки України. Серед них, зокрема, М. Бабич [6], М. Гладій та Ю. Лузан [7], І. Іртищева, Л. Рогатіна та О. Іліницька [8] та інші. Дослідники вказують на важливість продовольчої безпеки для національної безпеки загалом, висвітлюють проблеми її забезпечення в мирний час, акцентують увагу на роль селянських господарств у забезпеченні продовольчої безпеки тощо. Проте воєнна агресія з боку Росії зумовила потребу в неординарних заходах у напрямі забезпечення продовольчої безпеки України, які досі вітчизняні науковці не висвітлювали.

Питання забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни в перші дні її початку актуалізували науковці Національного інституту стратегічних досліджень [2]. Вони охарактеризували перші кроки уряду в напрямі підтримання продовольчої безпеки України. Водночас заходи державної і регіональної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та населення в напрямі забезпечення продовольчої безпеки країни в найближчій перспективі потребують глибшого висвітлення та оцінювання.

Мета статті – виявити можливі напрями забезпечення продовольчої безпеки України в найближчій перспективі на основі результатів аналізу вже здійснених усіма стейкхолдерам кроків для її досягнення в умовах війни.

Основні результати дослідження. Продовольчу безпеку країни можна розглядати крізь продовольчу, сільськогосподарську, агропромислову, зовнішньоекономічну та соціальну призму [9]. З огляду на таку різносторонність поняття під продовольчою безпекою доцільно розуміти здатність держави задовольняти потреби населення в харчуванні на рівні, не нижчому від медично обґрунтованих норм, яка гарантована наявністю відповідних ресурсів, потенціалом внутрішнього виробництва, а також незалежно від внутрішніх і зовнішніх умов спроможність забезпечити сприятливу демографічну динаміку, збереження генофонду нації, сталість розвитку, інтеграцію країни

у світовий економічний простір, суверенітет і незалежність [10].

За глобальним індексом продовольчої безпеки (ГІПБ) у 2021 р. Україна знаходилася на 58 позиції серед 113 країн світу [11]. Найбільшою і чи не єдиною проблемою продовольчої безпеки в Україні, як випливає з результатів рейтингування, є нульове значення індикатора, який оцінює регуляторні зобов'язання щодо продовольчої безпеки та політики доступу. Воно вказує на те, що в Україні не регламентовано стратегію продовольчої безпеки країни та відповідальність уряду за її забезпечення [11]. Власне, це і не дозволило підняти Україну на вищі позиції за ГІПБ.

Слід підкреслити, що стратегія продовольчої безпеки на період до 2030 року мала бути схвалена КМУ ще наприкінці 2020 р. Проте вона не лише не була схвалена, але й передбачені на найближчу перспективу цілі – забезпечення доступу до необхідних харчових продуктів для населення з низькою купівельною спроможністю, накопичення паливно-мастильних матеріалів у потрібній кількості для забезпечення виробничої потужності українського АПК – у 2021 р. не були досягнуті [12]. А зараз руйнівний вплив війни ще більше загострив питання формування та забезпечення стратегії продовольчої безпеки України.

Базисом продовольчої безпеки країни є продукція сільського господарства. Регіональний зріз виробництва сільськогосподарської продукції вказує на значний внесок регіонів на півночі, сході та півдні України, які зазнали вторгнення російських окупаційних військ (зокрема, Чернігівська, Сумська, Київська, Харківська, Луганська, Донецька, Херсонська, Запорізька, Миколаївська області), у забезпечення продовольчої безпеки України. У 2020 р.² зазначені регіони забезпечили 39% загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції [13].

Окрім того, упродовж 2016-2020 рр. практично в усіх регіонах України (окрім Одеської області) відбулися зміни у структурі виробництва продукції сільського господарства в розрізі основних категорій виробників у напрямі зростання частки товарної сільськогосподарської продукції. Наприклад, збільшилась питома вага сільськогосподарських підприємств у виробництві продукції сільського господарства, що засвідчує зростання їхньої ролі у формуванні продовольчої безпеки України. Найбільше частка підприємств у структурі виробництва сільськогосподарської продукції регіону зросла в Чернігівській, Сумській і Харківській областях (на 12,0%, 11,9% і 11,6% відповідно). Найменше – у Харківській та Луганській областях (в обох зросла на 5,9% у 2020 р. порівняно з 2016 р.) [13].

Станом на 15.04.2022 р. Чернівецька, Сумська, Київська та Миколаївська області звільнені від окупантів (хоча з різною періодичністю зазнають ракетних та артилерійських обстрілів). На їхній території проводяться роботи з розмінування.

² Дані за 2021 р. на момент проведення дослідження відсутні.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Натомість частини території Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької та Херсонської областей перебувають в окупації, на них тривають жорстокі бої. Проте, незважаючи на воєнні дії на сході і півдні країни, у 23 регіонах України (крім Луганської області) розпочалася і триває посівна кампанія. За даними Мінагрополітики, станом на 07.04.2022 р. різними сільськогосподарськими культурами було засіяно 1073,9 тис га посівних площ (на 14,2% більше, ніж на відповідну дату попереднього року). Однак унаслідок війни прогнозовані площі посіву основних ярих сільськогосподарських культур під урожай 2022 р. на контрольованій Україною території становлять 13 648 тис. га, або лише 80,7% величини минулорічних площ [14].

Воєнні дії на сході та півдні України призвели до зміни у структурі посівних площ для забезпечення продовольчої безпеки України. Акценти під час посівної кампанії 2022 р. зроблено на сільськогосподарські культури, які можна виростити та зібрати в короткі терміни та які відносно прості в

посіви та обробітку (горох, гречка, ячмінь, просо, соя та ін.). Зміна у структурі посівних площ на користь вказаних культур становитиме 10-15%. Проте для забезпечення як власних потреб, так і експортного потенціалу країни, аграріями буде забезпечено вирощування жита, пшениці, соняшника, цукрового буряка, картоплі та інших культур [15].

Формування продовольчої безпеки України в найближчій перспективі в умовах війни передбачає об'єднання зусиль усіх стейкхолдерів: центральних органів виконавчої влади, місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування, бізнесу, громадян та світової спільноти. Умовно всі заходи, спрямовані на забезпечення продовольчої безпеки та збереження експортного потенціалу України, можна класифікувати за такими групами: 1) заходи, які здійснюють державні інституції на загальнодержавному рівні; 2) заходи підтримки, які здійснюють на місцевому рівні; 3) соціальна відповідальність бізнесу; 4) громадська ініціатива; 5) міжнародна допомога (рис. 1).

Рис. 1. Заходи із забезпечення продовольчої безпеки в умовах війни

Джерело: складено автором.

У перший день війни конституційною більшістю голосів було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Ним передбачено спрощені правові механізми, які забезпечують швидке залучення сільськогосподарських земель країни у виробництво сільськогосподарської продукції в умовах воєнного стану. Зокрема, запроваджено автоматичне поновлення на один рік дії договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення всіх форм власності, передання в оренду для ведення товарного

сільськогосподарського виробництва земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності органами влади тощо [16].

Для усунення логістичних проблем, з якими зіткнулись аграрії внаслідок воєнних дій, Кабінет Міністрів України здійснив такі кроки:

- створив Координаційну раду з питань логістики в сільському господарстві, яка через взаємодію з органами місцевої влади та місцевого самоврядування, бізнесом та експертами сприятиме вдосконаленню логістики перевезень, скороченню витрат на перевезення, зменшенню часу на транспортування товарів тощо [17];

- запровадив спрощену процедуру реєстрації сільськогосподарських машин і механізмів у період дії воєнного стану, яка передбачає скорочення переліку документів для реєстрації машин до мінімально необхідного; огляд машин під час реєстрації здійснюватиметься державними інспекторами за можливості; прийняття заяв щодо реєстрації машин головними управліннями Держпродспоживслужби за принципом екстериторіальності [18];
- полегшив доступ агровиробникам до паливно-мастильних матеріалів. Наприклад, на період воєнного стану дозволено використовувати бензин і дизпаливо екологічних стандартів Євро-3 та Євро-4, спрощено митні процедури для постачання нафтопродуктів [19];
- сприяє доступу агровиробників (фізичних або юридичних осіб-резидентів України, якщо засновники їх не є громадянами держави, визнаної Україною державою-агресором чи окупантом, та / або особою, яка належить / належала до терористичних організацій) до фінансових ресурсів. Зокрема, запроваджено пільгове кредитування на придбання основних засобів і покриття будь-яких витрат, пов'язаних із провадженням сільськогосподарської діяльності, обсягом до 60 млн грн для агровиробників під 0% річних на час воєнного стану, а у разі припинення чи скасування воєнного стану – до завершення строку кредитування. Також для забезпечення посівної кампанії для сільськогосподарських товаровиробників збільшено граничний обсяг державних гарантій на портфельній основі до 80% загальної суми зобов'язань за основним боргом за портфелем кредитів банку-кредитора та 80% за кожним окремим кредитом [20]. Станом на 13 квітня банки видали кредитів 2080 агровиробникам на 5,4 млрд грн (81,5% цієї суми було залучено за програмою державних гарантій на портфельній основі) [21]. Практично аналогічні кроки було здійснено, щоб підтримати малих агровиробників шляхом розширення державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» [22].

Серед заходів сприяння продовольчій безпеці країни, які здійснюються на місцевому рівні, можна виділити:

- надання фінансової допомоги малим суб'єктам аграрного підприємництва. Наприклад, у Львівській області з огляду на спричинені воєнним станом виклики обласна військова адміністрація внесла зміни до Комплексної програми підтримки та розвитку сільського господарства у Львівській області, збільшивши обсяг фінансової підтримки до 22,2 млн грн. Наприклад, передбачено надання фінансування для компенсації відсотків за кредитами та комісії за супроводження договорів фінансового лізингу в розмірі 1,5 облікової ставки НБУ, часткової компенсації вартості насіння певних видів зернових та овочів, надання кредитів на пільгових умовах у розмірі до 500 тис. грн, дотації сільськогосподарським товаровиробникам за утримання корів усіх

напрямів продуктивності в розмірі до 2,5 тис. грн / голову [23];

- сприяння формуванню комплексів з перероблення аграрної продукції та виробництва продуктів харчування на інноваційних засадах. Особливої актуальності такі дії набувають для західних регіонів України, які приймають релоковані підприємства. Прикладом є запланований до реалізації у Львівській області проєкт Agro.Food.Tech Park. Він передбачає створення індустріального парку, який стане центром синергії проривних технологій у сфері агро – і харчової промисловості і спеціалізуватиметься на переробленні агропродукції, розробленні нових типів продуктів та їхньому виробництві [24];
- забезпечення доступу всіх соціальних верств населення до продуктів харчування. Для цього обласні військові адміністрації отримали повноваження забезпечити контроль за встановленням роздрібних цін на окремі види продуктів харчування (борошно пшеничне, макаронні вироби, батон, хліб, крупа гречана, крупа вівсяна, свинина, яловичина, тушки курячі, молоко, вершкове масло, сметана, яйця курячі, олія соняшникова та цукор кристалічний) та низку інших товарів [25].

Прикладами соціальної відповідальності бізнесу щодо забезпечення продовольчої безпеки всіх регіонів України є:

- продовольча підтримка ЗСУ. Зокрема, агровиробники з різних регіонів країни надають продукцію тваринництва та рослинництва для формування пайків для військовослужбовців [26];
- забезпечення постраждалих від війни осіб, включно з внутрішньо переміщеними, продуктами харчування, а також надання харчових продуктів для гуманітарної допомоги громадянам, які перебувають у регіонах, де тривають активні бойові дії. До таких заходів за сприяння Мінагрополітики долучилось понад 130 українських виробників харчових продуктів і представників українського бізнесу, які скерували 1 млн продуктових наборів для постраждалих від війни та людей із вразливих категорій [27].

У межах громадської ініціативи, скерованої на забезпечення продовольчої безпеки, доречно виокремити:

- вирощування продукції садівництва та городництва за сприяння Мінагрополітики, яке реалізує всеукраїнську ініціативу «Сади Перемоги». Остання передбачає надання консультацій про ефективне ведення городництва, вирощування, зберігання та перероблення овочів і зелені в домашніх умовах, визначення обсягів харчових продуктів, які після задоволення власних потреб можуть бути реалізовані на ринках або скеровані на забезпечення війська та інших громадян [28];
- громадська безкоштовна взаємодопомога, зокрема міжрегіональна в межах країни, у забезпеченні домогосподарств насіннєвим матеріалом для вирощування основних овочевих культур (моркви, капусти, цибулі,

буряка, картоплі тощо), а також саджанців ягід і плодів [29].

До формування продовольчої безпеки України в умовах війни долучаються і міжнародні інституції, підприємці та фізичні особи. Головним інструментом міжнародної допомоги в цьому напрямі є забезпечення українських аграріїв і домогосподарств якісним насіннєвим матеріалом. Таких прикладів чимало. Зокрема, фермери Королівства Нідерландів за співпраці із Всеукраїнською аграрною радою, Програмою USAID з аграрного і сільського розвитку та благодійним фондом SaveUA надіслали для малих фермерів і домогосподарств 12 територіальних громад Уманського району першу партію якісного насіння різних видів овочевих культур і зелені [30]. 20 малих комерційних аграрних господарств Львівщини отримали 95 т насіннєвої картоплі від фермерів з Франції [31]. А Міністерство закордонних справ України разом з Київською школою економіки започаткували проєкт «Насіння для України». У межах проєкту фермери та компанії з ЄС, Великої Британії та Канади надсилатимуть громадам України для подальшого розподілу між фермерами та селянськими господарствами сертифіковане насіння для вирощування в сезоні 2022 р. [32].

Крім того, уряд Королівства Бельгія через Спеціальний фонд для надзвичайних та відновлювальних заходів (SFERA) Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН виділив 500 тис. дол. США для пом'якшення несприятливого впливу війни на продовольчу безпеку вразливих сільських домогосподарств в Україні (йдеться про надання малим фермерам сільськогосподарських ресурсів і безумовних багатощільових грошових переказів для запобігання накопиченню боргів) [33].

Водночас підсилення продовольчої безпеки країни на рівні територіальних громад органам місцевого самоврядування ми вбачаємо:

- у проведенні потужної інформаційної роботи серед членів селянських домогосподарств про можливості отримання якісного іноземного насіння плодів та овочів;
- забезпеченні широкого доступу селянських домогосподарств до якісного насіннєвого матеріалу;
- залученні органами місцевого самоврядування фахівців для надання консультативно-дорадчої допомоги у сфері агровиробництва (наприклад, щодо реалізації надлишків виготовленої продукції) та налагодженні комунікативних мостів між дрібними сільськими агровиробниками та консультативно-дорадчими службами для підвищення продуктивності виробництва сільськогосподарської продукції;
- запровадженні на регіональному рівні програм підтримки тваринництва, які передбачатимуть дотації домогосподарствам за утримання великої рогатої худоби, для збільшення поголів'я великої рогатої худоби в домогосподарствах населення.

Висновки. Отже, можна констатувати, що заходи для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнної агресії з боку Росії здійснюються на державному та місцевому рівнях, на рівні великого

бізнесу, малих товарних агровиробників і населення, а також забезпечуються міжнародною допомогою. Водночас на рівні територіальних громад доцільно активізувати роботу з інформування селянських домогосподарств через консультативно-дорадчі служби щодо можливості покращити продукцію рослинництва, яку вони вирощують, шляхом залучення якісного імпортного насіннєвого матеріалу, вдосконалення процесів вирощування продукції та способів реалізації її надлишків. Також варто забезпечити допомогу у вигляді дотацій селянським домогосподарствам, які утримують поголів'я великої рогатої худоби.

Список використаних джерел

1. Агробізнес України 2020/2021: інформаційний довідник. *Агробізнес України*: сайт. 2022. URL: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/?utm_source=agropolit&utm_medium=branding
2. Питання продовольчої безпеки України в умовах війни. *НІСД*: сайт. 10.03.2022. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pytannya-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovakh-viyny>
3. ТОП-10 агропродукції, яка принесла Україні найбільше валютної виручки. *AgroPortal*: сайт. 07.04.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/top-10-agroprodukciji-yaka-prinesla-ukrajini-naybilshe-valyutnoji-viruchki>
4. Близько 10% площ можуть залишитися незасіяними через ризик їх замінування. *Agravery*: сайт. 12.04.2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/blizko-10-plos-mozut-zalisitisa-nezasianimi-cerez-rizik-ih-zaminuvanna>
5. Війна в Україні може тривати «місяці або навіть роки» – Столтенберг. *Радіо Свобода*: сайт. 06.04.2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-viina-v-ukraini-mozhe-tryvaty-misiatsi-stoltenberg/31788949.html>
6. Бабич М. М. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні. *Агросвіт*. 2017. № 3. С. 32-39. URL: <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2338&i=4>
7. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 6-21. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005006>
8. Іртищева І. О., Рогатіна Л. П., Іліницька О. С. Продовольча безпека – важливий елемент економічної та національної безпеки. *Агросвіт*. 2020. № 22. С. 3-8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.22.3>
9. Голікова К. П. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2012. Вип. 22. Ч. II. С. 408-412. URL: [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/67.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/67.pdf)
10. Про основи продовольчої безпеки України: Проект Закону України від 08.04.2011 р. № 8370. *Ліга360*: сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=3>
11. Global Food Security Index. Rankings and trends. *The Economist Impact*: Website. 2021. URL:

<https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Index>

12. Уряд провалив реалізацію Стратегії продовольчої безпеки України – експерт. *AgroPolit.com*: сайт. 29.01.2022. URL: <https://agropolit.com/news/23106-uryad-provaliv-realizatsiyu-strategiyu-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini-ekspert>

13. Сільське господарство України: стат. зб. *Державна служба статистики України*: сайт. 2020. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm

14. До сівби ярих культур приступили 23 області України. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: сайт. 08.04.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/do-sivbi-yarih-kultur-pristupili-23-oblasti-ukrayini>

15. Аграрії сятимуть культури, враховуючи потреби внутрішнього ринку. Міністерства аграрної політики та продовольства України. *AgroPortal*: сайт. 16.03.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/agrariji-siyatimut-kulturi-vrahovuyuchi-potrebi-vnutrishnogo-rinku>

16. Закон про продовольчу безпеку в умовах воєнного стану: роз'яснення щодо застосування. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: сайт. 08.04.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voennogo-stanu-roz-yasnennya-shchodo-zastosuvannya>

17. Уряд створив Координаційну раду з питань логістики в сільському господарстві. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: сайт. 11.04.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnu-raduz-pitan-logistiki-v-silskomu-gospodarstvi>

18. Кабмін спростив реєстрацію агротехніки у період воєнного стану. 13.04.2022. *Agravery*: сайт. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/kabmin-sproshiv-reestraciju-agrotehniku-u-period-voennogo-stanu>

19. Про внесення змін до Технічного регламенту щодо вимог до автомобільних бензинів, дизельного, судових та котельних палив: постанова Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 р. № 292. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2022-%D0%BF#Text>

20. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 та від 14 липня 2021 р. № 723: постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2022 р. № 274. *Законодавство України*: сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text>

21. Банки видали аграріям кредитів майже на 5 млрд 434 млн грн. *Міністерство аграрної політики та продовольства України*: сайт. 14.04.2022. URL: <https://minagro.gov.ua/news/banki-vidali-agrariyam-kreditiv-majzhe-na-5-mlrd-434-mln-grn>

22. Зміни до програми «Доступні кредити 5-7-9%»: підтримка посівної кампанії та активація підприємництва. *Урядовий портал*: сайт. 28.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zmini-do-programi-dostupni-krediti-5-7-9-pidtrimka-posivnoyi-kampaniyi-ta-aktivaciya-pidpriyemnictva28032022>

23. Львівщина посилила програму підтримки малих сільгоспвиробників в умовах воєнного стану.

Agravery: сайт. 13.04. 2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/lvivsina-posilila-programu-pidtrimki-malih-silgospvirobnikiv-v-umovah-voennogo-stanu>

24. Козицький М. На Львівщині планують збудувати індустріальний парк, аналогів якому в Україні немає. *Офіційний телеграм-канал голови Львівської обласної військової (державної) адміністрації Максима Козицького*: сайт. 2022. URL: https://t.me/+RSZRZlW1H_FjM2Qy

25. Названо продукти харчування, ціни на які контролюватиме місцева влада. *AgroPortal*: сайт. 10.03.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/nazvano-produkti-harchuvannya-cini-na-yaki-kontrolyuvatime-misceva-vlada>

26. Фермери Рівненщини постачають м'ясо для виробництва консервів. *AgroPortal*: сайт. 11.03.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/fermeri-rivnenshchini-postachayut-m-yaso-dlya-virobnictva-konserviv>

27. Виробники поставили 1 млн продуктивних наборів для постраждалих від війни. *AgroPortal*: сайт. 07.03.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/virobniki-postavili-1-mln-produktivnih-naboriv-dlya-postrazhdalih-vid-viyuni>

28. Андреева В. В Україні запускають ініціативу, яка допоможе запобігти продовольчій кризі під час війни. *Українська правда*: сайт. 30.03.2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/30/248036>

29. В Україні стартувала благодійна ініціатива BORSCН. *УКАБ*: сайт. 07.04.2022. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/v_ukrayini_s_tartuvala_blagodiynna_initsiativa_borsch

30. ВАР спільно із європейськими фермерами забезпечать українські села посадковим матеріалом. *Agravery*: сайт. 15.04.2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/var-spilno-iz-evropejskimi-fermerami-zabezpecat-ukrainski-sela-posadkovim-materialom>

31. Аграріям Львівщини передали 95 тонн насінневої картоплі з Франції. *Agravery*: сайт. 14.04.2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/agrariyam-lvivsini-peredali-95-tonn-nasinnevoi-kartopli-z-francii>

32. Андреева В. Українським фермерам надсилатимуть насіння з ЄС та Канади. *Українська правда*: сайт. 12.04.2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/12/248215>

33. Бельгія виділила \$500 тисяч для підтримки українських дрібних фермерів. *Agravery*: сайт. 19.04.2022. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/belgia-vidilila-500-tisac-dla-pidtrimki-ukrainskih-dribnih-fermeriv>

References

1. Ahrobiznes Ukrainy 2020/2021 [Agribusiness of Ukraine 2020/2021]: Information guide (2022). *Agribusiness of Ukraine*: website. Retrieved from https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2021/?utm_source=agropolit&utm_medium=branding [in Ukrainian].

2. Pytannya prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny v umovakh viyny [Issues of food security of Ukraine during the war] (2022, Mar 10). *NISS*: Website. Retrieved from <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pytannya-prodovolchoyi-bezpeky-ukrayiny-v-umovakh-viyny> [in Ukrainian].

3. TOP-10 ahroproduktysyi, yaka prynesla Ukrayini naybil'she valyutnoyi vyruchky [TOP-10 agricultural products that brought Ukraine the most foreign exchange earnings] (2022, Apr 07). *AgroPortal*: Website. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/ukraina/top-10-agroprodukciji-yaka-prinesla-ukrajini-naybilshe-valyutnoji-viruchki> [in Ukrainian].
4. Blyz'ko 10% ploshch mozhut' zalyshytysya nezasiyanymy cherez ryzyky yikh zaminuvannya [About 10% of the area may remain unsown due to the risk of mines] (2022, Apr 12). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/blizko-10-plozmozut-zalisitisa-nezasiyanimi-cerez-ryzik-ih-zaminuvanna> [in Ukrainian].
5. Viyna v Ukrayini mozhe tryvaty «misyatsi abo navit' roky» – Stoltenberg [The war in Ukraine can last «months or even years»– Stoltenberg] (2022, Apr 06). *Radio Svoboda*: Website. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-viina-v-ukraini-mozhe-tryvaty-misiatsi-stoltenberg/31788949.html> [in Ukrainian].
6. Babych, M. (2017). Problemy zabezpechennya prodovol'choyi bezpeky v Ukrayini [The problems of ensuring of food security in Ukraine]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 3, 32-39. Retrieved from <http://www.agrosvit.info/?op=1&z=2338&i=4> [in Ukrainian].
7. Hladiy, M. V., & Luzan, Yu. Ya. (2020). Ahrarni transformatsiyi ta selyians'ki hospodarstva v systemi prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [Agricultural transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine]. *Ekonomika APK – Economics of AIC*, 5, 6-21. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202005006> [in Ukrainian].
8. Irtyshcheva, I., Rohatina, L., & Ilinit'ska, O. (2020). Prodovol'cha bezpeka – vazhlyvy element ekonomichnoyi ta natsional'noyi bezpeky [Food security is an important element of economic and national security]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 22, 3-8. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.22.3> [in Ukrainian].
9. Holikova, K. P. (2012). Prodovol'cha bezpeka derzhavy: sutnist', struktura ta osoblyvosti yiyi zabezpechennya [Food security of the state: the essence, structure and features of its provision]. In *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky [Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic sciences]*: Vol. 22: II (pp. 3-8). Retrieved from [http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22\(2\)_ekon/stat_20_1/67.pdf](http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_22(2)_ekon/stat_20_1/67.pdf) [in Ukrainian].
10. Pro osnovy prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny [On the basics of food security of Ukraine] (2011). Project of Law of Ukraine, on 2011, Aug 8, 8370. *Liga360*: Website. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/JF6GI00A?an=3> [in Ukrainian].
11. Global Food Security Index. Rankings and trends (2021). *The Economist Impact*: Website. Retrieved from <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/Index>
12. Uryad provalyv realizatsiyu Stratehiyi prodovol'choyi bezpeky Ukrayiny – ekspert [The government has failed to implement Ukraine's Food Security Strategy – expert] (2022, Jan 29). *AgroPolit.com*: Website. Retrieved from <https://agropolit.com/news/23106-uryad-provaliv-realizatsiyu-strategiyu-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini-ekspert> [in Ukrainian].
13. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny [Agriculture of Ukraine]: Statistical collection (2020). *State Statistics Service of Ukraine*: Website. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm[in Ukrainian].
14. Do sivby yarykh kul'tur prystupyly 23 oblasti Ukrayiny [23 regions of Ukraine started sowing spring crops] (2022, Apr 08). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/news/do-sivbi-yarih-kultur-pristupili-23-oblasti-ukrayini> [in Ukrainian].
15. Ahrariyi siyatymut' kul'tury, vrakhovuyuchy potreby vnutrishn'oho rynku [Farmers will sow crops, taking into account the needs of the domestic market] (2022, Mar 16). *AgroPortal*: Website. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/rastenievodstvo/ahrariji-siyatymut-kulturi-vrahovuyuchi-potrebi-vnutrishnogorinku> [in Ukrainian].
16. Zakon pro prodovol'chu bezpeku v umovakh voyennoho stanu: roz'yasnennia shchodo zastosuvannya [Law on Food Security in Martial Law: Clarification of Application] (2022, Apr 08). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/news/zakon-pro-prodovolchu-bezpeku-v-umovah-voyennoho-stanu-roz'yasnennya-shchodo-zastosuvannya> [in Ukrainian].
17. Uryad stvoriv Koordynatsiyu radu z pytan' lohistyky v sil's'komu hospodarstvi [The government has established a Coordinating Council for Logistics in Agriculture] (2022, Apr 04). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnu-radu-z-pitan-logistiki-v-silskomu-gospodarstvi> [in Ukrainian].
18. Kabmin sprostyv reestratsiyu ahrotekhniki u period voiennoho stanu [The Cabinet of Ministers has simplified the registration of agricultural machinery during martial law] (2022, Apr 13). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/kabmin-sprostiv-reestratsiyu-agrotekhniki-u-period-voennogo-stanu> [in Ukrainian].
19. Pro vnesennya zmin do Tekhnichnoho rehlamentu shchodo vymoh do avtomobil'nykh benzyniv, dyzel'noho, sudnovykh ta kotel'nykh palyv [On Amendments to the Technical Regulations on Requirements for Motor Gasolines, Diesel, Marine and Boiler Fuels] (2022). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2022, Mar 16, 292. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
20. Pro vnesennya zmin do postanov Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 24 sichnya 2020 r. № 28 ta vid 14 lyunya 2021 r. № 723 [On Amendments to the Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine of January 24, 2020 № 28 and July 14, 2021 № 723] (2022). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted

on 2022, Mar 12, 274. *Legislation of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/274-2022-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

21. Banky vydaly ahrariyam kredytiv mayzhe na 5 mlrd 434 mln hrn [Banks issued loans to farmers for almost UAH 5 billion 434 million] (2022, Apr 14). *Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine*: Website. Retrieved from <https://minagro.gov.ua/news/banki-vidali-agrariyam-kreditiv-majzhe-na-5-mlrd-434-mln-grn> [in Ukrainian].

22. Zminy do prohramy «Dostupni kredyty 5-7-9%»: pidtrymka posivnoyi kampaniyi ta aktyvatsiya pidpryyemnytstva [Changes to the program «Affordable loans 5-7-9%»: support for the sowing campaign and activation of entrepreneurship] (2022, Mar 28). *Government portal*: Website. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/zmini-do-programi-dostupni-krediti-5-7-9-pidtrimka-posivnoyi-kampaniyi-ta-aktivaciya-pidpryyemnictva28032022> [in Ukrainian].

23. L'vivshchyna posylila prohramu pidtrymky malykh sil'hospvyrobnykiv v umovakh voyennoho stanu [Lviv region has strengthened the program of support for small farmers in martial law] (2022, Apr 13). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/lvivsina-posilila-programu-pidtrimki-malih-silgospvirobnikiv-v-umovah-voennogo- stanu> [in Ukrainian].

24. Kozytskyy, M. (2022). Na L'vivshchyni planuyut' zbuduvaty industrial'nyy park, analohiv yakomu v Ukraini nemaye [In the Lviv region they plan to build an industrial park, which has no analogues in Ukraine]. *The official telegram channel of the head of the Lviv regional military (state) administration Maksym Kozytskiy*: website. Retrieved from https://t.me/+RSZRZIW1H_FjM2Qy [in Ukrainian].

25. Nazvano produkty kharchuvannya, tsiny na yaki kontrolyuvatyme mistseva vlada [Named food products, the prices of which will be controlled by local authorities] (2022, Mar 10). *AgroPortal*: Website. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/ukraina/nazvano-produkti-harchuvannya-cini-na-yaki-kontrolyuvatime-misceva-vlada> [in Ukrainian].

26. Fermery Rivnenshchyny postachayut' m'yasio dlya vyrobnytstva konserviv [Rivne farmers supply meat for canning] (2022, Mar 11). *AgroPortal*: Website. Retrieved from <https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/fermeri-rivnenshchini-postachayut-m-yasio-dlya-virobnictva-konserviv> [in Ukrainian].

27. Vyrobnyky postavyly 1 mln produktovykh naboriv dlya postrazhdalykh vid viyny [Manufacturers have supplied 1 million food kits for war victims] (2022, Mar 07). *AgroPortal*: Website. Retrieved from

<https://agroportal.ua/news/ukraina/virobniki-postavili-1-mln-produktovykh-naboriv-dlya-postrazhdalih-vid-viyny> [in Ukrainian].

28. Andreyeva, V. (2022, Mar 30). V Ukraini zapuskayut' initsiatyvu, yaka dopomozhe zapobihyti prodovol'chiy kryzi pid chas viyny [An initiative is being launched in Ukraine to help prevent a food crisis during the war]. *Ukrainian truth*: Website. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2022/03/30/248036> [in Ukrainian].

29. V Ukraini startovala blahodiyna initsiatyva BORSCH [The BORSCH charity initiative has been launched in Ukraine] (2022, Apr 07). *UCAB*: Website. Retrieved from https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/v_ukraini_startovala_blagodiyna_initsiativa_borsch [in Ukrainian].

30. VAR spil'no iz yevropeys'kymy fermeramy zabezpechat' ukrayins'ki sela posadkovym materialom [UAC together with European farmers will provide Ukrainian villages with planting material] (2022, Apr, 15). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/var-spilno-iz-evropejskimi-fermerami-zabezpechat-ukrainski-sela-posadkovim-materialom> [in Ukrainian].

31. Ahrariyam L'vivshchyny peredaly 95 tonn nasinnyevoyi kartopli z Frantsiyi [95 tons of seed potatoes from France were handed over to agrarians of Lviv region] (2022, Apr 14). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/agrariyam-lvivsini-peredali-95-tonn-nasinnevoi-kartopli-z-francii> [in Ukrainian].

32. Andreyeva, V. (2022, Apr 12). Ukrayins'kym fermeram nadsylatymut' nasinnya z YeS ta Kanady [Seeds from the EU and Canada will be sent to Ukrainian farmers]. *Ukrainian truth*: Website. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/12/248215> [in Ukrainian].

33. Bel'hiya vydilyla \$500 tysyach dlya pidtrymky ukrayins'kykh dribnykh fermeriv [Belgium has allocated \$ 500,000 to support Ukrainian small farmers] (2022, Apr 19). *Agravery*: Website. Retrieved from <https://agravery.com/uk/posts/show/belgia-vidilila-500-tisac-dla-pidtrimki-ukrainskih-dribnih-fermeriv> [in Ukrainian].

Статтю підготовлено в межах виконання відомчої науково-дослідної теми «Трансформація моделі просторового розвитку економіки України» (ДР № 0122U002055).

Надійшло 19.04.2022 р.